

Taal op klompen

Uitkomsten van een onderzoek naar taalfouten aan het einde van het voortgezet onderwijs

JANNEMIEKE VAN DE GEIN

Er is een tekort aan empirische gegevens over de taalfouten die leerlingen aan het einde van het voortgezet onderwijs in hun schrijfwerk maken. In een poging om in dat tekort te voorzien, zijn in 109 eindexamenteksten alle taalgebruiks- en taalverzorgingsfouten geteld. De resultaten tonen aan dat de scholingsnormen zoals beschreven in de referentiekaders bij lange na niet gehaald worden. Is dat verrassend? Nee.

Wie wil weten wat voor taalfouten leerlingen in het voortgezet onderwijs in hun schrijfwerk maken, moet informatie daarover bijeensprokkelen, want dat wordt niet systematisch gemeten en beschreven. Wat in het basisonderwijs al bijna 25 jaar een goede gewoonte is (zie Van der Schoot, 2008), is om een of andere reden in het voortgezet onderwijs nooit van de grond gekomen. Aan empirisch onderbouwde kennis op dat gebied is desondanks wel behoefte. Het hier gepresenteerde onderzoek moet dan ook gezien worden als een poging om enigszins in die behoefte te voorzien.

Het onderzoek is bescheiden opgezet. Er is weliswaar veel taalmateriaal onderzocht

(ruim tienduizend zinsconstructies, bijna 75 duizend woorden), maar dat materiaal is geproduceerd door slechts honderd eindexamenkandidaten havo en vwo van één scholengemeenschap. Meer materiaal was wenselijk geweest, maar pogingen om dat te verzamelen liepen op niets uit: benaderde docenten vonden het gênant dat iemand van buiten het werk van hun leerlingen onder ogen zou krijgen.

De bescheiden steekproefomvang noopt natuurlijk tot voorzichtigheid, en statistische bewerkingen van de uitkomsten blijven achterwege. Maar dat betekent niet dat de onderzoeksresultaten betekenisloos zijn. Betekenis krijgen de resultaten op de allereerste plaats doordat het schrijfwerk afkomstig is van een scholengemeenschap waarover de Onderwijsinspectie zich in het geheel geen zorgen maakt. Bovendien zijn het teksten van twee opeenvolgende eindexamenlichtingen, gemaakt voor het schoolexamen schrijfvaardigheid, dus voor een cijfer dat ‘meetelt’. Ook wisten de kandidaten dat het eindcijfer voor dat schoolexamen een gewogen gemiddelde zou zijn van een cijfer voor ‘inhoud’ en een cijfer voor ‘taal’. Die factoren vergroten de kans dat kandidaten

het schrijfwerk serieus hebben genomen. Dat komt de zeggingskracht van de uitkomsten ten goede.

Materiaal en methode

Het onderzochte materiaal is afkomstig van 65 havisten en 35 vwo'ers; 54 jongens, 46 meisjes. Doordat acht havisten en één vwo'er gebruik gemaakt hebben van een mogelijkheid tot herkansing, telt het corpus 109 teksten. Die teksten dateren uit 2008 (44 exemplaren) en 2009 (65 exemplaren). Het zijn betogen en beschouwingen over vijf onderwerpen: Privacy (49 stuks), Beloningenbeleid (18 stuks), de Olympische Spelen in China (17 stuks), Taalverloedering (16 stuks), en Seksualisering van de maatschappij (9 stuks, uitsluitend herkansingen).

De door de school voorgeschreven tekstlengte ligt tussen de 650 en 850 woorden, inclusief citaten en bronvermeldingen, maar in dit onderzoek zijn alle citaten (met bronvermelding) en woordelijk gekopieerde bronnen (zonder bronvermelding) buiten beschouwing gebleven. Onderzocht zijn dus alleen de woorden waarvan zo goed als zeker

is dat dat ‘eigen’ woorden zijn — honderd procent zekerheid is er niet, niet voor de onderzoeker, evenmin voor de docent. De 109 teksten samen tellen 74.686 van dergelijke woorden; in tabel 1 staan gegevens over tekstlengte op een rijtje.

Bij het tellen en classificeren van taalfouten is gebruik gemaakt van het handboek dat ook gebruikt wordt in het periodiek onderzoek naar taalkwaliteit op de basisschool (zie Van de Gein, 2004). Er worden dertien fouten onderscheiden, onderverdeeld in taalgebruiksfouten en taalverzorgingsfouten. Enkele in dit materiaal zeer sporadisch optredende fouten, zoals samentrekkingsfouten, zijn buiten beschouwing gebleven. (Zie ook noot 1).

Taalgebruiksfouten

Onder taalgebruiksfouten worden alle gevallen verstaan waarin er iets mankeert aan de wijze waarop de eindexamenkandidaten zich uitdrukken. Dat kan om specifieke mankementen gaan, bijvoorbeeld in voegwoord-, lidwoord- en voorzetselgebruik, maar ook om formuleringen die ontspoord zijn doordat ze op twee gedachten hinken. Verhaspeling van staande uitdrukkingen, vaste verbindingen of

	HAVO	VWO
Aantal teksten	73	36
Aantal (eigen) woorden	50.084	24.602
Gemiddeld aantal woorden per tekst	686,1	683,4
Aantal woorden in de kortste tekst	319	540
Aantal woorden in de langste tekst	832	949

Tabel 1. Aantal onderzochte teksten; tekstlengte in woorden

beeldspraak, contaminatie van semantisch verwante zegswijzen en verkeerd gekozen of gebruikte woorden worden ook tot de taalgebruiksfouten gerekend. Omdat de precieze fout niet altijd ondubbelzinnig is aan te wijzen, worden de laatsten samengenomen onder de noemer van de foute woordcombinaties en woordbetekenissen. De hiernavolgende voorbeelden van de vijf onderscheiden taalgebruiksfouten zijn afkomstig uit het onderzochte eindexamenwerk:

- als dat in plaats van als (voegwoordfout)
- ter voorbereiding aan, kennis in, verkrachting op, behandeling jegens, inbreuk van, iemand aanspreken over, iemand aankijken voor (voorzetsels fout)
- de sportfestijn, het dupe (lidwoorden fout); gegevens worden bewaard bij de justitie, iets in het gebruik hebben, er komt een druk op te staan (lidwoorden overbodig)
- bouwplaatsen waar stadions aan de horizon verrijzen, de dader van uw vermoorde familielid (formuleringen ontspoord)
- er wordt een hete discussie gevoerd, het stijgt de pan uit, China is niet zo nauw met de mensenrechten, de Tibet-kwestie als zodoende, je wordt belast met vragen, de jeugd verloedert de taal, sussen van morele gevoelens, er hangt verband tussen, tussen de regels door vallen, de taal versprokkelt zich (woordcombinaties en -betekenissen fout)

Taalverzorgingsfouten

Spelfouten, ongrammaticaliteiten en interpunctiefouten worden gezien als taalverzorgingsfouten. Bij zuivere spelfouten (brieven, leeraren, hogen eisen; voorbeelden uit het onderzochte werk), ongrammaticale vervoegingen, foute verwijswaarden en congruentiefouten gaat het om ondubbelzinnig aanwijsbare overtredingen van ofwel een spelling- ofwel een taalregel. Er zijn ook taalverzorgingskwesties waarbij die regels elkaar snijden. Het bekendste voorbeeld daarvan zijn de

regels voor het spellen van tal van werkwoorduitgangen. Maar het geldt ook voor een paar voornaamwoorden en voor samengestelde woorden. De juiste schrijfwijze van enkele vrijwel homofone voornaamwoorden (denk aan *me*, *m'n* en *mijn*, *ze*, *z'n* en *zijn*, *jou* en *jouw*) wordt immers bepaald door hun grammaticale functie, en het specifieke verband dat woorden in een samenstelling onderhouden is doorslaggevend voor hun schrijfwijze: aaneen.

Bij interpunctiefouten wordt soms ook ondubbelzinnig aanwijsbaar een taalregel overtreden. Een voorbeeld daarvan is het schrijven van een vraagteken achter een afhankelijke vraag. Soms ook is alleen maar duidelijk dat er in een passage een leesteken ontbreekt, zonder dat onomstotelijk vaststaat welk leesteken dat dan precies is, een punt, een komma, of nog iets anders.

De hiernavolgende voorbeelden van de acht onderscheiden taalverzorgingsfouten zijn afkomstig uit het onderzochte eindexamenwerk.

ZUIVERE SPELFOUTEN

- beswijken, beveiliggen, brieven, gaos, leeraren, waneer, verlies leiden, een leven lijden, ergens te ligt over denken, in feiten, gewonen burgers, het zinlozen geweld, een zoomend geluid

ZUIVERE ONGRAMMATICALITEITEN

- je heb, u wil, wie wilt, iedereen kan ze uit zijn hoofd, ze lag haar mening op tafel (vervoegingen ongrammaticaal)
- een geluid die, een bank dat, dat men gemakkelijk hun maagdelijkheid kan verliezen, alle middelen wat aanwezig zijn (verwijswaarden ongrammaticaal)
- de groep die mogen, een meerderheid blijken, ruim 70% weten, de bevolking zijn begonnen, iedereen die reisden, het paspoort en de id-kaart is, de criminaliteit en het terrorisme moet (congruentiefouten)

FOUTEN OP HET SNIJVLAK VAN SPELLING EN GRAMMATICA

- het spoor leid naar de dader, zo luid een artikel, het AD meld, Nederland deseksualiseerd, dit bespaard veel tijd, onze taal verloederd, het is bekend, fouten worden niet meer herkent, overal wordt je gevolgd door camera's, als we altijd maar bespiedt worden, er word geen aandacht aan besteedt, dit heeft geleid tot, het verwachte toerisme, onlangs melde het NH Dagblad (werkwoorduitgangen fout)
- jou gegevens, in me achterhoofd, iedereen ze leven (voornaamwoorden fout)
- achter halen, ambulance personeel, basis kennis, geboorte datum, goed gekeurd, hoogte punt, lastig gevallen, mannen beroepen, over waait, sport evenement, tegen argument, vast staat, achter uit, de gene, hele maal, uit eindelijk, voedsel en waterkort, 14 jarige meisjes, doormiddel, maar liefst (fouten met het aaneenschrijven van woorden)

INTERPUNCTIEFOUTEN

- Uiteindelijk kun je jezelf de vraag stellen of je nou liever geholpen wordt binnen een bedrijf, door iemand die te maken

heeft gehad met criminele activiteiten of met iemand die nog nooit iets in zijn leven gedaan heeft?

Resultaten

De 109 teksten tellen samen 3.268 fouten. Tabel 2 laat zien hoe die fouten verdeeld zijn over het schrijfwerk. Uit die tabel valt tevens op te maken dat geen van de teksten foutloos is, en dat de havisten gemiddeld meer fouten maken dan de vwo'ers.

Taalgebruik

Er zijn 1.396 taalgebruiksfouten geteld, hoofdzakelijk fouten met woordcombinaties en -betekenissen (687 van 1.396, 49,2%) en ontspoorde formuleringen (464 van 1.396, 33,2%). In tabel 3 is af te lezen in hoeveel van de havo- en vwo-teksten de vijf onderscheiden taalgebruiksfouten geteld zijn. Het totale aantal getelde fouten (tussen haakjes in de linkerkolom van de tabel) is altijd groter dan het totale aantal teksten waarin een fout is aangetroffen. Dat duidt erop dat zo'n fout doorgaans meer dan één keer in een tekst voorkomt.

	HAVO	VWO
Aantal teksten	73	36
Aantal taalfouten	2.477	791
Gemiddeld aantal taalfouten per tekst	33,93	21,97
Laagste aantal taalfouten in een tekst	5	7
Hoogste aantal taalfouten in een tekst	67	45

Tabel 2. Taalfouten per tekst

	HAVO		VWO	
	totaal	%	totaal	%
Aantal teksten	73	100,0	36	100,0
Met voegwoordfouten (58 stuks)	26	35,6	11	30,6
Met lidwoordfouten (73 stuks)	35	47,9	16	44,4
Met foute voorzetsels (114 stuks)	42	57,5	21	58,3
Met ontspoorde formuleringen (464 stuks)	67	91,8	32	88,9
Met foute woordcombinaties en -betekenissen (687 stuks)	72	98,6	36	100,6

* De totalen zijn geperceenteerd om een vergelijking tussen havo en vwo gemakkelijker te maken

Tabel 3. Teksten met taalgebruiksfouten, totaal en in procenten* (tussen haakjes het totaal aantal getelde fouten)

De tabel laat ook zien dat in de havo-teksten verhoudingsgewijs iets vaker voegwoord- en lidwoordfouten staan, maar dat er in steeds ongeveer net zo veel havo- als vwo-teksten foute voorzetsels, ontspoorde formuleringen en fouten met woordcombinaties en woordbetekenissen staan. Daaruit kan afgeleid worden dat het nauwkeurig onder woorden brengen van gedachten en bedoelingen en het kiezen van de juiste woorden, in de juiste combinaties, aan het einde van het voortgezet onderwijs een niet gering struikelblok kan vormen, ongeacht onderwijstype.

Hoewel de vwo'ers het er op taalgebruiksgebied niet veel beter vanaf brengen dan de havisten, zijn er wel aanwijzingen dat het vocabulaire van de vwo'ers groter is dan dat van de havisten, en dat hun werk in bepaalde opzichten ook syntactisch complexer is. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een vergelijking van de manier waarop zinsverbanden geëxpliciteerd worden. Voor het inleiden van een tegenstelling gebruiken de havisten namelijk negen van de tien keer maar, de vwo'ers zes van de

tien keer. Vwo'ers gebruiken ook toch (Toch heeft het Olympisch Comité bewust de spelen aan China toe geschreven) en terwijl (De overheid denkt aan het bevroren van salarissen terwijl bestuursvoorzitter Jan Hommen dit jaar weer 300 miljoen uitbetaalt onder zijn werknemers), en woorden zoals echter, daarentegen en desondanks.

Verder wordt ruim de helft van alle causale verbanden ingeleid door want of omdat, waarbij het opvalt dat de vwo'ers het onderschikende omdat ruim twee keer zo vaak bezigen als het nevenschikkende want (37,5% tegenover 16,2%). In het werk van de havisten is van zo'n voorkeur geen sprake (24,9% en 26,8%).

Ten slotte tellen de 109 teksten slechts 99 woorden om een persoonlijk standpunt te markeren, dus woorden zoals gelukkig, hopelijk, helaas, misschien en natuurlijk. Van die 99 staan er 69 in het vwo-werk. Ventileren de havisten dan zoveel minder eigen standpunten? Zeker niet. Ze doen het alleen veel directer: *Ik vind dat we te weinig privacy hebben; Ik vind dat de Nederlandse overheid niet zoveel moet weten over de bevolking.*

	HAVO		VWO	
	totaal	%	totaal	%
Aantal teksten	73	100,0	36	100,0
Met zuivere spelfouten (185 stuks)	45	61,6	18	50,0
Met grammaticale fouten (654 stuks)				
• Foute vervoegingen (31 stuks)	16	21,9	2	5,6
• Verwijsfouten (497 stuks)	70	95,9	30	83,3
• Congruentiefouten (126 stuks)	36	49,3	19	52,8
Met fouten op het snijvlak van grammatica en spelling (567 stuks)				
• Foute voornaamwoorden (53 stuks)	27	37,0	5	13,9
• Foutgespelde werkwoorduitgangen (170 stuks)	55	75,3	11	30,6
• Aaneenschrijffouten (344 stuks)	61	83,6	26	72,2
Met interpunctiefouten (466 stuks)	68	93,2	27	75,0

* De totalen zijn geperceenteerd om een vergelijking tussen havo en vwo gemakkelijker te maken

Tabel 4. Teksten met taalverzorgingsfouten, totaal en in procenten* (tussen haakjes het totaal aantal getelde fouten)

Taalverzorging

Er zijn 1.872 taalverzorgingsfouten geteld: 654 grammaticale fouten (34,9%), 567 fouten op het snijvlak van grammatica en spelling (30,3%), 466 interpunctiefouten (24,9%) en 185 zuivere spelfouten (9,0%). In tabel 4 is af te lezen in hoeveel van de havo- en vwo-teksten de acht onderscheiden taalverzorgingsfouten geteld zijn. Ook hier overtreft het totale aantal getelde fouten (tussen haakjes in de linkerkolom van de tabel) steeds het totale aantal teksten waarin een fout is aangetroffen, wat er opnieuw op duidt dat een fout doorgaans meer dan één keer in een tekst voorkomt.

Uit de tabel blijkt dat in vrijwel alle havo-teksten verwijsfouten en interpunctiefouten staan, dat in een ruime meerderheid ook aaneenschrijffouten, fout gespelde werkwoord-

uitgangen en zuivere spelfouten staan, en in zowat de helft congruentiefouten. In vergelijking met de havisten brengen de vwo'ers het er op een aantal onderdelen aanzienlijk beter vanaf, maar dat neemt niet weg dat ook in zeer veel van hun teksten verwijsfouten, interpunctiefouten en aaneenschrijffouten staan, en in om en nabij de helft congruentiefouten en zuivere spelfouten. In bijna één op de drie vwo-teksten is bovendien tenminste één werkwoorduitgang verkeerd gespeld.

De verwijsfouten, die met 497 getelde exemplaren in 100 van de 109 teksten de grootste foutenbron op taalverzorgingsgebied vormen, betreffen bijna uitsluitend getal- en geslachtsincongruenties. Van grammaticale getalsincongruentie is sprake in de volgende gevallen.

• Als het voornaamwoord ze of die wordt

gevolgd door een persoonsvorm meervoud terwijl het verwijst naar grammaticaal enkelvoudige referenten zoals *de generatie van nu, de organisatie, de overheid, personeel of Fortis*.

- Als het bezittelijk voornaamwoord *hun* (gevolgd door een zelfstandig naamwoord) verwijst naar bijvoorbeeld *de bankleiding, de bevolking, de jeugd*.
- Als met een meervoudig voornaamwoord (*hun, hen, ze*) verwezen wordt naar het grammaticaal enkelvoudige *iedereen of men: iedereen is fan van hun eigen land, als men ziet wat de overheid over hen weet, men moet het idee krijgen dat ze in de gaten worden gehouden*.

Van grammaticale geslachtsincongruentie is sprake als met de voornaamwoorden die of deze verwezen wordt naar een grammaticaal onzijdige referent (*apparaat, cameratoezicht, geluid, probleem*) of, andersom, met de onzijdige voornaamwoorden *het of dat* naar grammaticaal mannelijke of vrouwelijke referenten (*cultuur, informatie, de crisis, de taal, een bank, een bonus, een hoeveelheid geld*).

De meeste voornaamwoordfouten betreffen *jou* en *jouw*, die in 10 procent van de teksten verward worden: *het idee alleen al dat iemand jou telefoon kan aftappen; de overheid weet meer over jouw dan je denkt*. Welgeteld twee keer wordt *me* geschreven in plaats van *mijn*: *ik probeer wel in me achterhoofd te houden hoe het moet en de overheid hoeft niet te weten wat ik in me vrije tijd doe*. In tegenstelling tot wat wel beweerd wordt (zie bijvoorbeeld Appel, 2012) wordt *mijn* door leerlingen aan het einde van het voortgezet onderwijs nog gewoon gebruikt als de situatie daarom vraagt. Opvallend afwezig is wel de zogeheten gereduceerde vorm van het bezittelijk voornaamwoord, *m'n*, een minder formele maar breed geaccepteerde, 'officiële' spellingvariant van *mijn*, die in die twee examenteksten niet misstaan had als plaatsvervanger van *me*: in *m'n achterhoofd*, in *m'n vrije tijd*.

Of fouten van het type *me/mijn, ze/zijn* en

jou/jouw regelrecht toegeschreven kunnen worden aan het gebruik van de nieuwe media, zoals bijvoorbeeld Appel (2012) doet, is maar de vraag. De oudste voorbeelden van de systematische verwarring van deze voornaamwoorden stammen namelijk uit 1993 (zie Van de Gein, 2004).

Discussie en conclusie

De resultaten van deze inventarisatie van taal fouten in teksten voor het havo- en vwo-schoolexamen tonen niet aan dat het niveau van het voortgezet onderwijs gedaald is. Voor zo'n uitspraak moeten meer teksten geanalyseerd worden, van meer leerlingen en meer scholen, van nu en van jaren geleden. Afgemeten naar de nu geldende scholingsnormen tonen de resultaten wel aan dat het met het taalgebruik en de taalverzorging in het schrijfwerk van leerlingen aan het einde van het voortgezet onderwijs niet best gesteld is.

Het taalgebruik is onder de maat. Niet alleen maakt het gros van de havo- en vwo-eindexamenkandidaten, die respectievelijk scholingsniveau 3F en 4F bereikt zouden moeten hebben, nog volop fouten met voorzetsels en idiomatische uitdrukkingen, terwijl dat volgens de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen op dat niveau tot het verleden zou moeten behoren, tevens is in het werk van bijna alle leerlingen de woordkeuze verre van adequaat en maken ze, anders dan wenselijk geacht wordt, fouten bij de vleet (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen, 2008, p. 64).

Ook het taalverzorgingsniveau, uitgewerkt in het Referentiekader (Van der Beek & Paus, 2011), laat veel te wensen over. Over de grootste bron van taalverzorgingsfouten in dit onderzoek, de verwijfsfouten, is het Referentiekader helaas onduidelijk. In het onderdeel 'Morfologische spelling op grammaticale basis' wordt namelijk volstaan met het noemen van een 'regel voor overeenkomst

in getal (referent verwijfswoord)' en een 'regel voor overeenkomst in geslacht (referent verwijfswoord)' (Van der Beek & Paus, 2011, p. 15), die allebei op niveau 1F beheerst dienen te worden. Maar of daarmee bedoeld wordt op de ongrammaticale verwijfszingen die in dit onderzoek onderscheiden zijn, is volstrekt ongewis.

Vier andere taalverzorgingsonderdelen werkt het Referentiekader wel uit: interpunctie, het schrijven van woorden volgens de beginselen van het Nederlandse spellingsstelsel, het schrijven van samengestelde woorden en het spellen van de werkwoorduitgangen. Het merendeel van de havo- en vwo-eindexamenkandidaten mag volgens de nu geldende normen met deze vier onderdelen geen noemenswaardige problemen meer hebben. De werkelijkheid is echter dat het niveau van hun prestaties op drie van die vier onderdelen nauwelijks afwijkt van of zelfs onderdoet voor dat van leerlingen aan het einde van de basisschool. Met interpunctiefouten in 87% van hun teksten en zuivere spelfouten in 58% van hun teksten interpungeren en spellen de havisten en de vwo'ers bij benadering net zo zwak als achtstegroepers, die in 81% van hun teksten (dezelfde) interpunctiefouten maken, en in 54% van hun teksten fouten maken zoals *beneeden, oppeens* en *lijding*. Verder staan in 80% van de havo- en vwo-teksten aaneenschrijffouten, terwijl achtstegroepers in 58% van teksten fouten schrijven *mede delen, uit leggen, huis werk* (Van de Gein 2004). En ook de werkwoordspelling lijkt voor leerlingen aan het einde van de basisschool een minder grote bron van fouten te zijn dan voor de havisten en de vwo'ers: het percentage teksten van achtstegroepers waarin fouten tegen de werkwoordspelling staan, schommelt al sinds 1988 rond de 25% (Van de Gein 2010). Als dat, zoals wel beweerd wordt, werkelijk toe te schrijven zou zijn aan het feit dat leerlingen 'woorden vermijden die ze denken niet te kunnen spellen' (Jansen-Donderwinkel,

Bosman & Van Hell in Bonset & Hoogeveen, 2009, 30; Borsten & Jongenelen, 2012), dan overtroeven achtstegroepers ook daarin deze eindexamenkandidaten, want die slagen daar duidelijk veel minder goed in. De verklaring voor dit impopulaire feitje is trouwens heel gewoon te vinden in de talige werkelijkheid, waarin gegeven de gebruiksfrequentie van 'moeilijke' gevallen, de kans op een werkwoordfout helemaal niet zo groot is, zeker niet voor wie, zoals achtstegroepers, aan de lopende band — en met navenant succes — gecorrigeerd wordt. Wie zich blindstaart op toetsen (die enkel de leerstof afspiegelen), verliest die talige werkelijkheid allicht uit het oog. (Zie ook noot 2.)

Hoe dat ook zij, de werkwoordspelling is aan het einde van het voortgezet onderwijs niet het grootste talige struikelblok. Woordkeuze, formuleren, interpungeren en verwijzen gaan veel vaker fout. Veel scholieren raken na vijf of zes jaar voortgezet onderwijs nog hopeloos verstrikt in hun woorden of hun gedachten, en niet zelden in hun woorden én hun gedachten. Verrassend is die uitkomst niet. Het schrijven van een tekst zonder fouten is altijd al moeilijk geweest en zal wel altijd moeilijk blijven, en hetzelfde geldt natuurlijk voor het doceren van die vaardigheid. Verrassend is wel de discrepantie tussen de nu geldende scholingscriteria en het feitelijke niveau. Kennelijk moet dat niveau een heel eind omhoog. Gegeven de aard van de meest frequente fouten, van het feit dat leren schrijven veel meer omvat dan taalgebruik en taalverzorging alleen, en van het gegeven dat het schoolvak Nederlands in zijn geheel nóg meer omvat, is de vraag 'hoe dan?' hier wel op zijn plaats.

Tot slot

Dat er na het eindexamen nog veel geleerd kan worden over het geschreven Nederlands

— door velen ook nog geleerd moet worden, wil men de klompen ontgroeien — daarvan lijken docenten terdege doordrongen. Bij de vaststelling (door de docent) van het eindcijfer voor de hier onderzochte examens zijn dan ook niet voor niets sommige taalgebruiks- en taalverzorgingsfouten de leerlingen niet consequent en andere consequent niet aangerekend. Toch resulteerde dat nog in 84 onvoldoendes voor ‘taal’, wat 48 eindexamenkandidaten noodlottig werd. Om met de docent te spreken: ‘Originele argumentatie! Jammer van de taalfouten!’

Noten

1. Het onderzoek behelsde niet alleen het tellen en categoriseren van fouten. Ook de lengte van zinsconstructies en het gebruik van inbeddingen en retorische hulpmiddelen is onderzocht. De resultaten van dat deel van het onderzoek blijven hier buiten beschouwing. De vermelding dat de leerlinggroepen zich op geen van deze terreinen van elkaar onderscheiden, volstaat.
2. In het corpus ‘Geschreven taal’ uit het CELEX-bestand, dat 42 miljoen woorden telt, allemaal afkomstig uit schrijfwerk van volwassen Nederlanders, komen bij toetsmakers populaire werkwoordvormen zoals *vind*, *gleed*, *geloofd*, *spelend*, *geruild*, *bedacht*, *levert*, *gelooft*, *vindt*, *beantwoordt*, *kosten*, *strandde* en de bijvoeglijke gebruikte deelwoordvormen *gebraden* en *verwoeste* (voorbeelden uit verschillende edities van de Cito Eindtoets) gemiddeld 852 keer voor. Ter vergelijking: *is* komt 399.702 keer voor, *was* 303.372 keer, *had* 167.226 keer, *zou* 113.633 keer, *heeft* 100.142 keer, *zei* 84.742 keer, *werd* 75.854 keer, *waren* 66.911 keer en *kon* 52.291 keer. Verder ligt het gebruiksgemiddelde van alle werkwoordvormen op *dde(n)* in dat corpus op 148 keer (op de 42 miljoen), en het gebruiksgemiddelde van vormen op *tte(n)* op 159. Van de vormen op *dt*, *tenslotte*, is alleen *wordt*,

dat 41.101 keer voorkomt, frequent te noemen. Daarnaast telt het corpus nog 24.531 andere werkwoordvormen op *dt*, van 281 verschillende werkwoorden, waarmee de gemiddelde gebruiksfrequentie van de *dt*-uitgang, exclusief *wordt*, op een schamele 87 keer per 42 miljoen komt.

LITERATUUR

- Appel, R. (2012) *Korterlands of Slechterlands? Onze taal* 81(5), 121
- Beek, A. van der & Paus, H. (2011) *Leerstoflijnen begrippenlijst en taalverzorging beschreven. Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het domein begrippenlijst en taalverzorging op de basisschool*. Enschede: SLO
- Bonset, H. & Hoogeveen, M. (2009) *Spelling in het basisonderwijs. Een inventarisatie van empirisch onderzoek*. Enschede: SLO
- Borsten, T. & Jongenelen, B. (2012) ‘Zij verbaast zich’ Middelbare scholieren spellen wel beter dan basisschoolleerlingen. *Onze taal* 81 (6), 172–173
- Expertgroep Doorlopende Leerlijnen (2008) *Over de drempels met taal. De niveaus voor taalvaardigheid*. Enschede: Expertgroep Doorlopende Leerlijnen
- Gein, J. van de (2004) *Balans van taalkwaliteit in schrijfwerk uit het primair onderwijs*. Arnhem: Cito (PPON-reeks 29)
- Gein, J. van de (2010) *Achtstegroepers en werkwoordspelling*. JSW 95 (1), 36–39
- Schoot, F. van der (2008) *Onderwijs op peil? Een samenvattend overzicht van 20 jaar PPON*. Arnhem: Cito

JANNEMIEKE VAN DE GEIN, taalkundige; bestudeert linguïstische karakteristieken van geschreven taal; deed promotie-onderzoek naar grammatica- en schrijfonderwijs; onderzocht in opdracht van Cito/PPON het Nederlands van basisschoolleerlingen; ontwikkelde taaltoetsen voor Cito en lesmateriaal voor onder meer uitgeverij Zwijsen. Contact: <geinjvd@xs4all.nl>.

Leesbare teksten?

Over de invloed van structuurmarkeringen op het tekstbegrip en de tekstwaardering van zwakke en sterke lezers

WENDY VAN DOOREN, HUUB VAN DEN BERGH & JACQUELINE EVERS-VERMEUL

Welk effect hebben structuurmarkeringen zoals tussenkopjes en signaalwoorden op het tekstbegrip en de tekstwaardering van zwakke en sterke lezers? Via een leesexperiment onder 50 havo- en 44 vwo-leerlingen is de rol van deze markeringen onderzocht. Leerlingen lazen van vier studieteksten een versie met of zonder structuurmarkeringen en gaven daarnaast hun waardering voor deze teksten. De resultaten tonen een interactie-effect tussen lezerstype en tekstversie: sterke lezers behalen op zowel expliciet gemarkeerde teksten als teksten zonder structuurmarkeringen goede resultaten, terwijl zwakke lezers structuurmarkeringen meer nodig hebben en gemarkeerde teksten daardoor beter begrijpen. Algemeen geldt dat leerlingen de tekst die ze hoger waarderen beter begrijpen.

Op school ontkomen leerlingen niet aan het lezen van studieteksten. Om er vervolgens ook iets van te leren, is het begrijpen van deze teksten een eerste vereiste. In Nederland is op elk type voortgezet onderwijs echter één op de vijf brugklasleerlingen onvoldoende in staat studieteksten met begrip te lezen (Hacquebord, Linhorst, Stellingwerf & De Zeeuw, 2004). Waar ligt dat aan?

In dit onderzoek wordt ingegaan op het effect van structuurmarkeringen op tekstbegrip en tekstwaardering. Bij het begrijpen en waarderen van teksten speelt de tekststructuur immers een belangrijke rol (Land, Sanders, Lentz & Van den Bergh, 2002). De mate waarin leerlingen structuurmarkeringen nodig hebben voor een goed tekstbegrip is afhankelijk van hun leesvaardigheid; structuurmarkeringen hebben bij het begrijpen en waarderen van teksten dus niet voor alle leerlingen hetzelfde effect (Bos-Aanen, Lentz & Sanders, 2001). Daarom zal hier de invloed van structuurmarkeringen op het tekstbegrip en de tekstwaardering van zowel zwakke, gemiddelde als sterke lezers bekeken worden. Als deze lezerstypen inderdaad verschillen in hun behoefte aan explicitering van de tekststructuur, kunnen educatieve uitgevers vervolgens teksten samenstellen waarvan de structuur het tekstbegrip bevordert, zodat scholieren meer vat krijgen op studieteksten en deze ook beter gaan begrijpen. Docenten zouden dan op dit verschil in structuurbehoefte moeten inhaken door verschillende lezerstypen de voor hen benodigde leesstrategieën bij te brengen. Onderzoek naar de leesbaarheid van studieteksten is dus van